

Täienduseks kreevinite ja nende keele ajaloole

Eberhard Winkler
Göttingeni ülikool

Ülevaade. Artikli eesmärk on anda mõningaid täiendusi ja täpsustusi kreevinite ajaloo, nimetuse, eluolu ja keele kohta. Käsitletakse kreevini keele suhet seda mõjutanud keelte, eelkõige vadja keelega. Senistes käsitlustes – Wiedemann (1871) ja Winkler (1997) – on neid küsimusi mainitud vaid muu seas, ilma piisava selguseta.

Võtmesõnad: *läänemeresoome keeled, vadja keele ajalugu, kreevinite eluolu, kreevini keel, vadja keel*

Ekskursioonil Latgalesse ja kreevinite kunagisele asualale 2011. aasta suvel äratas mu tähelepanu asjaolu, et nii mõndki tähenduslikku seika kreevinite ja nende keele kohta pole ei Wiedemann (1871) ega ka käesolevate ridade autor (Winkler 1997) veel tarviliku selgusega välja toonud. Kuna ka juubilar Mati Hint tolsamal väljasõidul suure entusiasmiga osales, võtan ma tema 75. sünnipäeva põhjenduseks, et neid täiendusi lugejatega jagada.

Ajaloost

Kreevinite ajaloo rekonstrueeris Wiedemann (1871: 111–119), lähtudes oma keelelisest analüüsist, mille järgi kreevinite keel on üks vadja keele vorme. Mina olen seda käsitlust omakorda täiendanud (Winkler 1997: 13–24). Asjaolu, et kreevinite ajalugu on rekonstrueeritud, mitte ajalooliselt dokumenteeritud, on andnud alust kriitikaks

ja kahtlusteks. Näiteks Erich Pabst (1990: 155) lõpetab oma mõttearenduse järgnevalt: „Zusammenfassend kann gesagt werden, daß die Sprache zwar mit hoher Wahrscheinlichkeit auf eine Abstammung von den Woten hinweist, durch die historischen Erkenntnisse dieses aber ... wenig eindeutig bestätigt worden ist ...“.⁴⁷ Pabsti (1990: 154) häirib ajalooliste tõendite puudumine selle kohta, et „der Ordensmeister Heidenreich Vincke in seinen zwei Einfällen in das Novgoroder Gebiet [also nach Watland] in größerer Zahl Gefangene genommen hat“⁴⁸, st et need vangid Bauska lossi tõepoolest ehtasid ning seejärel sealt ida poole elama asusid.

Pole üllatav, et saksakeelsed allikad seda küsimust ei kajasta. Tegemist on tavapärase hiliskeskaegse sõjasündmusega: mida eriliselt märkimis- või kiiduväärset peaks olema selles, et pika sõjategevuse käigus oli ühes lahingus Novgorodi riigi kaugest piirkonnast paar tuhat vangi võetud (minu arvates kõige rohkem 2500, sealhulgas muidugi ka naised ja lapsed, ning tegemist polnud isegi mitte vangistatud venelaste, vaid põlisasukatega)?! See oli keskaegne sõjaline rutiin, mille triviaalseid aspekte ei arutatud. Vastupidiselt Pabsti eeltoodud väitele märgib siiski üks vene allikas (Wiedemann 1871: 117), et sakslased võtsid palju vange. Lõppude lõpuks olidki venelased ju need, kes rohkem kaotusi kandsid.

Vadjamaalt võetud vangide viimise kohta u 500 km kaugusele Leedu piiri äärde aga kirjeldusi ei ole. Üksnes Paul Einhorn on 1649. aastal märkinud (Einhorn 1649/1968), et kreevinid „vorzeiten, als das Hauß Bauschke von dem Orden erbawet, auß Estland dahin bracht“⁴⁹. Tõepoolest, Vadjamaalt Bauskasse pidi neid viidama Eesti

⁴⁷ „Kokkuvõtteks võib öelda, et keel viitab küll suure tõenäosusega vadjapäritolule, mida aga ajaloolised andmed ... niisama ühemõtteliselt ei kinnita...“.

⁴⁸ [et] „ordumeister Heidenreich Vincke oleks oma kahel sissetungil Novgorodi aladele [st Vadjamaale] suure hulga vange võtnud“

⁴⁹ „olid sinna toodud Eestist enne seda aega, kui ordu Bauschke lossi ehtas“

kaudu. Pabst näib seda märkust ebaoluliseks pidavat, mis võib aga viidata ka tema teadmatusetele Paul Einhorni kirjutise olemasolust. Kuramaa superintendent Paul Einhorn (täpne sünniaeg teadmata, 1590ndad–1655, vrd Kallmeyer 1910: 331 jj) oli esimene, kes kreevineid mainis (Wiedemann 1871: 3). Tema ülestähendusi võib pidada usaldusväärseteks, sest ta mitte ainult ei elanud ise Bauska lähedal, vaid seal käis 1570. aastal (st vähemalt 130 aastat pärast kreevinite asumist sellesse piirkonda) ka tema vanaisa Alexander Einhorn kirikut visiteerimas (Kallmeyer 1910: 329 jj), tema isa Paul Einhorn aga oli Bauska lähikonnas pastor (Kallmeyer 1910: 331). Kuivõrd Einhorn ei viita oma märkuses kroonikutele ega lossi ehitada lasknud ordumeistrile, võib oletada (nagu Wiedemann 1871: 112), et tema teave pärineb nii isiklikest tähelepanekutest kui ka eelmiste pastorate teadaannetest kreevinite traditsioonide kohta.

Pole andmeid, et kreevineid oleks kaasatud Bauska lossi ehitamise. Aga miks muidu nad sinna toodi? Mulle teadaolevalt ei ole ajaloolisi andmeid ka selle kohta, kes Sankt-Peterburgi ehitasid (ja seda 250 aastat hiljem!). Et suur osa töölistest pidi olema läänemeresoomlased – linn ehitati ju vanale läänemeresoome alale –, on minu arvates vaieldamatu. Seega ei arutatud selliseid banaalsusi isegi 18. sajandil.

Ajaloolist kinnitust on niisiis leidnud sõjalised kokkupõrked Vadjamaa piirialal Heidenreich Vincke von Overberchi juhtimisel, sõjavangide võtmine sakslaste poolt, kreevinite viimine Bauskasse Eesti kaudu ning Overberchi osalemine Bauska lossi ehitamisel. Minu arvates on see Wiedemanni rekonstruktsioonile piisav alus. Väide, et millel pole tunnistajaid, see ei saa ka juhtunud olla, on minu meelest ebaajalooline, sest kõike, mis 15., 16. või 17. sajandil toimus, kirja ei pandud ja kirjapandustki pole kõik säilinud.

Nimetusest

Kreevinite nimetus (17.–19. sajandil saksa keeles *Kreewingen*⁵⁰ või *Kreewinen*), pärineb teatavasti lätikeelsest sõnast *krievs* ('venelane'), mis vanas läti ortograafias kirjutati kujul *kreews*. Sellest vormist tuleneb eesti (ja saksa) monoftongiline hääldus, st ei öelda mitte *krieviniid* vaid *kreeviniid*. Sõnale on lisandunud läti liite⁵¹ *-inš* mitmuslik vorm *-in*. Nimetuses peegeldub seega nimeandjate, selle Läti piirkonna elanike arvamus nimetatute päritolust. Paul Einhornil (1636/1968: 51) oli see 1636. aastal veel teada: „die Krewingen oder Reussische [russische] Bauern genannt“⁵², samas kui hilisemad autorid nägid kreevinites eestlasi, liivlasi või isegi krivitšeid. Asjaolu, et vadjalased enne Wiedemanni identifitseerimiskatset mingit rolli ei mänginud, johtub sellest, et nende endi olemasolu avastati alles 1783. aastal ning esimesed pikemad ülestähendused vadja keelest tegi Sjögren 1831. aastal (Winkler 1997: 12).

Kuidas nimetuse *kreevin* saanud vadjalased end Zemgaleperioodi algul (15. sajandi 2. poolel ja 16. sajandil) ise nimetasid, pole teada. Silma torkab aga 1774. aastast pärinev märkus: „Die Kreewinen, die sich selbst so nennen, ...“⁵³ (Wiedemann 1871: 5). See tähendab, et 300 aasta jooksul võtsid kreevinid neile võõras keskkonnas antud nimetuse omaks. Sarnast juhtumit võõraste antud nimetuse ülevõtmisest teame ka leivude puhul, olgugi et nad mäletasid veel oma traditsioonilist eestikeelset enesenimetust *maarahvas*. Nimetuse *leivu* päritolu selgitatakse nii: Lätis oli neid peetud liivlasteks

⁵⁰ Saksakeelses vormis esinev < ng > on ilmselt üle võetud vanast läti ortograafiast, kus < ng > tähistas häälikut [ŋ], vrd Bergmane/Blinkena (1986: 69).

⁵¹ Endzelini (1922: 230–233) järgi on see deminutiivi moodustav sufiks; see tuletusliide on läti keeles väga iseloomulik ka etnonüümidele.

⁵² „krewingideks või vene talupoegadeks nimetatud“

⁵³ „Kreevinid, kes end nii ise nimetavad...“

ja *liivolaste* ülemläti vormi järgi *leivudeks* nimetatud, ja leivud olevat selle nimetuse ise üle võtnud (vrd Vaba 1989: 55, 1997: 39).

Usust

Võib oletada, et Lätis *kreeviniteks* nimetatud vadjalased puutusid ristiusuga kokku juba Vadjamaal, kus nii katoliku kui ka vene õigeusu vaimulikud vadjalasi oma usku pöörata püüdsid. Selgusetuks on aga jäänud, mil määral vadjalased enne 1445. aastat ristiusuga seotud olid (vrd Winkler 1997: 18 ja sealne kirjandus). Heikki Kirkineni (1991: 58 jj) järgi jõudis kristlus Ingerimaale rahumeelselt ja aeglaselt ning sealse rahvakultuuriga kohandudes.

Aastal 1636 aga on kreevinid juba luterlased, isegi kui eelpool mainitud Paul Einhorn, uue usuvoolu tulihingeline järgija, seda eksplitsiitselt ei väljenda (1636/1968: 52): „sie [verrichten] ihren Gottesdienst auff Unteutsch“⁵⁴, st nad peavad jumalateenistust läti keeles. Kui tegemist poleks olnud luterliku jumalateenistusega, oleks Einhorn selle kindlasti suure tülgastusega välja toonud, nagu ta seda nimetatud kirjutises korduvalt teinud on. Seega olid kreevinid saja kaheksakümne aasta jooksul ümbruskonnaga ka usuliselt kohanenud.

Eluolust

Eeltoodud tsitaat osutab, et kreevinid olid selleks ajaks juba kakskeelsed, kusjuures Einhorn lisab samas (1636/1968: 52), et „sie die Sprache [das Undeutsche] ganz ubel pronunciren“⁵⁵. Lisaks võõraste antud nimetuse ja konfessiooni ülevõtmisele ilmneb sellestki nende kiire kohanemine Läti ümbruskonnaga.

⁵⁴ „nad [peavad] oma jumalateenistust mitesaksa keeles“

⁵⁵ „nad seda [mitesaksa] keelt päris halvasti hääldasid“

Kreevinite eluolu kohta ei ole sama hästi kui mitte midagi teada. Nad olid kindlasti pärisorjad (vähemalt kuni 1819. aastani, kui Kuramaal pärisorjus kaotati), lihtsad inimesed, kes ilmselt kaldusid ebausku (Wiedemann 1871: 21 jj). Nende vaimsest kultuurist ei ole samuti midagi teada, kuid ainelise kultuuri osas leidub väheseid ülestähendusi kreevinite rahvariiete silmatorkavamate joonte kohta. Vadjalaste vaimset kultuuri on seevastu põhjalikult üles tähendatud (vrd Salminen 1928).

Küllalt kiire loobumine oma kultuurist (erandiks mõned jooned rahvariietes) ja kohanemine eelpool mainitud oludega kõneleb sellest, et kreevinite puhul pidi olema tegemist küllalt väikese rahvakilluga, mistõttu nad ümbritseva läti keskkonna assimilatsioonisurvele vara ja kiiresti järele andsid, ja ilmselt olid ka sunnitud järele andma. Järeldus sobib hästi kreevinite ajaloorekonstruktsiooniga, mille järgi oli tegu piiratud arvu sõjavangidega (ehk vast 2000–2500). Seda, et kreevinid oma identiteeti niigi kaua säilitasid – kreevinid ja kreevini keel eksisteerisid omaette umbkaudu 400 aastat –, võime seletada nende asuala paiknemisega väga hõredalt asustatud ääremaal (see piirkond on perifeerne veel tänapäevalgi). Oli ju Saksa Ordu valinud nende elukoha nimelt sinna, et kindlustada seni asustamata piiriala Leeduga.

Kreevini ja vadja keele ühisjoontest

Vadja keele olemasolu sai keeleteadlaste ringkonnas teatavaks niisiis alles 19. sajandi algupoolel ja vadja keele alusel õnnestus Wiedemannil 1871. aastal tuvastada ka kreevinid. Kreevini keeles aga ei esine vadja keele kõige silmatorkavat joont, nimelt algupärase *k* asendumist *tš*-ga eesvokaali ees (nt soome ja eesti *käsi*, aga vadja *tšäsi*). Seega tekib küsimus, milliseid ühisjooni kreevini ja vadja keelel üleüldse on. Ei Wiedemann (1871) ega mina (Winkler 1997) ole

neid ühisjooni eksplitsiitselt kõrvutanud, seetõttu loendan siinkohal kõige olulisemad häälikulised kattuvused (kreevini keelenäidete kirjutusviisi kohta vt Winkler 1997:419 jj).

1) Täishäälikud:

- (1) pika täishääliku lühenemine 1. silbis *h* ees: *-VVhV- > -VhV-: kr <maha>, vdj *mahā*, sm *maahan* 'maha';
- (2) *i* kadu rõhutu silbi *i*-diftongis: *-Vi- > -V-: kr <punnan>, vdj *punan(ō)*, sm *punainen* 'punane';
- (3) *ö* delabialiseerumine *i* ees: *-öi- > -ei-: kr <scheit>, vdj *seiväd*, sm *söivät* 'soid'.

2) Kaashäälikud:

- (4) Astmevaheldus:
 - a) *t* nõrk aste, seega astmevaheldus *t* : Ø: kr <küa>, vdj *keā*, sm *kodan* 'koja';
 - b) *t* nõrk aste diftongi järel: kr <meggi>, vdj *med'dē*, sm *meidän* 'meie (om)'; kr <rawwi>, vdj *ravvā*, sm *raudan* 'raua';
 - c) *k* nõrk aste tagavokaali ees, seega astmevaheldus *k* : *g*: kr <rāgad>, vdj *rāgaD* 'põõsad', (sm murd *raaka* 'vits'), vrd *raod*;
 - d) *lk* nõrk aste tagavokaali ees, seega astmevaheldus *lk* : *lg*: kr <oelgad>, vdj *elgeD*, sm *oljet* 'õled';
 - e) astmevahelduse laienemine helitutele häälikuühenditele (*tk*, *sk*, *šk*, *tts*, *s*, *ss*, *hs* ja *rs*);
 - f) *sk* nõrk aste tagavokaali ees, seega astmevaheldus *sk* : *zg*: kr <usgun>, vdj *uzgon*, sm *uskon* 'usun';
 - g) *tk* astmevaheldus tagavokaali ees, seega astmevaheldus *tk* : *dg*: kr <itgan>, vdj *idgen*, sm *itken* 'nutan';
 - h) *ss* astmevaheldus, seega *ss* : *s*: kr <musse> : <muhsatt>, vdj *mussa* : *musaD*, sm *musta* : *mustat* 'must : mustad';
- (5) **ks* ja **ps* > *hs*: kr <kachs>, vdj *kahsi*, sm *kaksi* 'kaks'; kr <lachs>, vdj *lahsi*, sm *lapsi* 'laps'.

- (6) *st > ss: kr <musse>, vdj *mussa*, sm *musta* 'must'.
- (7) Sulghäälik säilib sonoorse hääliku ees (helilisena): kr <addre>, vdj *adra*, sm *aura* 'ader';
- (8) *h* kadu eri positsioonides, seega *h* > 0: kr <ennta>, vdj *äntä*, sm *häntä* 'händ'; kr <*wanna*>, vdj *vana*, sm *vanha* 'vana';
- (9) *n* kadu sõna lõpus, seega (-) *n* > 0: kr <küa>, vdj *keä*, sm *kodan* 'koja'; konsonantühendis *ns* on nasaal vokaliseerunud, mis on põhjustanud eelneva vokaali pikenemise: kr <kühse>, vdj *tšüsi*, sm *kynsi* 'küüs';
- (10) *ll* lühenemine pika esisilbi järel ja järgsilpides üldiselt, seega **-ll-* > *-l-*: kr <bēli>, vdj *pālē*, sm *päälle* 'peale'; kr <lahasili>, vdj *lahzilē*, sm *lapsille* 'lastele';
- (11) Muutus *l* > *λ* tagavokaali ees: kr <tulwu>, vdj *tulē*, sm *tulen* 'tule (om)'

Nendest häälikulistest kõrvutustest ilmneb selgesti kreevini ja vadja keele lähedus ning erinevus eriti soome, aga osaliselt ka eesti keelest. Kreevini ja vadja keele ühisjoonte arv ei ole suurem seetõttu, et need keeled pärast eraldumist omaette edasi arenesid, kujuures kreevini keel osaliselt ka läti keele mõju all (Winkler 1997: 428 jj).

Vene keele mõjust

Algupärase *k* muutumist *tš*-ks eesvokaali ees ning *k* ja *tš* nõrgaastmelise asenduse (*g*-ks tagavokaali ja *d*-ks eesvokaali ees) väljakujunemist vadja keeles on Lauri Posti (1958) vastavalt oma substituutsiooniteooriale seletanud vene mõjudega. Mõjude alguseks on ta märkinud 15. sajandi kohanime *Itšäpäivä* esinemise ühes vene maksuraamatus⁵⁶ umbes aastal 1500 (Posti 1958: 15). Nagu eespool

⁵⁶ Maksuraamat on ilmunud toenäoliselt aastal 1500, kohanimi oli seega juba varem olemas, nimelt 15. sajandil.

mainitud, ei kinnistunud kreevini keeles muutus $k > t\check{s}$ eesvokaali ees (küll aga muutus $k > k'$ eesvokaali ees, nagu Kukkusi murdes), samas esinevad kreevini keeles asendused $k > g$ ja $k > d'$ (viimane ka vadjja keeles $< *kj$; vrd vdj *lad'ja* 'lai'). Posti üritab vältida dilemmat, selgitades neid häälikusuhteid sellega, et

- a) vene keele mõju, mis viis g tekkeni, oli muutusest $k > t\check{s}$ varasem, nii et g pidi tekkima enne kreeviniteks nimetatud vadjjalaste eraldumist (1450);
- b) d' kujunemine kreevini keeles oli hilisem läti mõju.

Vastuolu, mis esineb Posti muudiski oletustes, ja konstateering, et vene laensõnu vadjja keeles (enne 1445. aastat) vaevalt tuvastada õnnestub (vrd Winkler 1997: 424 ja eriti Winkler 2000) – sügavuti tungiv vene mõju kreevini häälikusüsteemile on seega ebatõenäoline –, on viinud mind arvamusele, et vene keele mõju ei mängi terves kogumis üldse mingit rolli. Palju enamal määral on tegu loomulike häälikumuutustega, nagu Ariste (1964) juba muutuse $k > t\check{s}$ puhul on oletanud.

Eesti keele mõjust

Eespool on mainitud enne Wiedemanni esitatud arvamusi kreevinite eesti päritolu kohta. Nende hulka kuulub ka pastor Watsoni 1824. aastast pärinev märkus (vrd Wiedemann 1871: 20), mille järgi talle olevat usutavalt jutustatud, et pärast 18. sajandi alguse suurt katku olevat elanikkond sama hästi kui välja surnud ning seetõttu ostenud maa harimiseks Saaremaalt talupoegi. Seesama märkus mängib rolli ka hilisemates allikates (vrd Wiedemann 1871: 27, 37). Kuna eestlaste hilise sisserände seisukoht Wiedemanni arutluses enam ei kajastu, otsis Julius Mägiste (1934), kes kreevinite vadjja päritolus ei kahelnud, eesti keele jooni kreevini keele ainestikust ja tuvastas 17 laensõna ning kaheksa häälikulist ja morfoloogilist tunnust (vrd

Mägiste 1934: 141 jj; Winkler 1997: 350 jj), mis rändeteooriat toetama peaksid.

Mõne eesti talupoja sisserännet ei tohiks niisiis välistada – kõne all on kolm vankrit ehk kõige enam 35 inimest – ka juhul, kui sellele otseseid ajalootõendeid ei leidu. Küsitav on aga, kas nii väike hulk eestlasi avaldas kreevini keelele sellises ulatuses mõju, nagu Mägiste seda kirjeldab. Sellele vastust otsides jõudsin kvalitatiivselt teistsugustele järeldustele: leidsin kokku vaid üheksa laensõna, aga mitte ühtegi äratuntavat mõjutust keele struktuuris. Põhjused on järgmised:

- a. Mägiste võttis oma uurimuse aluseks Wiedemanni ülestähendatud kreevini keelenäited. Wiedemanni keeleandmete analüüs ja töötlus on aga suurel määral ekslik, ebatäpne, ebatäielik ja mõnikord ka vale (vrd Winkler 1997: 30 jj). See on Mägiste interpretatsioone kahtlemata mõjutanud. 18. ja 19. sajandi allikaid ei saa tõlgendada samamoodi nagu 20. sajandi foneetilises transkriptsioonis üleskirjutusi.
- b. Ülalpool viidatud suhe – 17 laensõna ja 8 tuvastatud mõjutust keelestruktuuris – on ebausutav. Struktuurilisi mõjusid võib reeglina märgata alles keelte pikaajalise, pideva ja sügava kokkupuute korral, mis kõigepealt avaldub rohkete laensõnade näol. Antud juhul neid pole. Mägiste (1934: 144) õigustab seda asjaoluga, et „meie ajani säilinud kreev. keeleainestik on väga napp“, kuid see kehtib kogu kreevini keeleainestiku kohta ega tohiks tähendada, nagu oleksid allikad üksnes eesti keele mõju väga napilt edasi andnud. Teisisõnu, isegi kui allikates oleks keeleainestikku oluliselt rohkem, ei tähendaks see eesti keele suurema mõju ilmnemist.

Nõustun, et üksikutes punktides ilmneb juhuslikku eesti mõju. See on kooskõlas eespool kirjeldatud ajaloolise olukorraga, millest tulevalt ei kuulunud laensõnad ühtegi ühtsesse semantilisse välja.

Teiste keelte mõjust

Kreevini keeles võib ootuspäraselt suure läti keele mõju kõrval tuvastada kolm saksa, kaks leedu ja kaks vene laensõna. See asjaolu ei üllata. Kolmest saksa laenust kaks on metallinimetused (*kuper* 'vask', *mesink* 'messing'), kolmas aga *krõhe* 'kõrts' (vrd Winkler 1997: 380). Peaaegu kõik need saksa laensõnad esinevad ka läti keeles ning Salatsi ja Kuramaa liivi keeles. Nagu teada, moodustasid sakslased selles piirkonnas ühiskonna kõrgema kihi. Leedu asus kreevinite asuala vahetus läheduses ja näib, et esines piiriüleseid kontakte. Mõlemad leedu laensõnad (*kapaliüs* 'kübar' ja *kapa* 'meeste seelik') märgivad riidesemeid; leedu mõjust kreevinite riietusele jutustavad ka ajalooallikad (vrd Winkler 1997: 381). Semgalid liideti 1795. aastal Kuramaa osana Vene riigi koosseisu. Vene laensõnad on *krättsinät* 'tatar e tatarid' ja *ozeret* 'järved' (viimane on mõnevõrra kaheldav); vrd Winkler 1997: 382–383.

Läti mõju ulatub lisaks sõnavarale ka kreevini keele struktuuri. Üldse moodustavad 594 kreevini keelest säilinud lemmast 19% (113 lemmat) läti laen- ja võõrsõnad. Ühtlasi on laensõnade hulgas tosin läti tõlke- ja tähenduslaenu (vrd Winkler 1997: 377 jj). Kreevini keele struktuuris ilmnenu mõjude hulgas (vrd Winkler 1997: 434) on kindlasti kõige tähelepanuväärsem katketooni ülevõtmine läti keelest. Kirjapanekutest võib seda kahtlusteta tuvastada (vrd ka Winkler 2010) ja väga tõenäoliselt ei ole tegu autohtoonse arenguga. Torkab silma, et katketoon on kreevini keeles pärast läti keelest ülevõtmist laienu (nt silbistruktuuride puhul, kus see läti keeles esineb): Kreevini keeles tuleb katketooni ette ka struktuurides, kus seda läti (kirja)keeles ei esine.⁵⁷

⁵⁷ Murrete vahetunde kohta vrd LVDAK, Kaart II. See atlas kajastab viimase saja aasta vahetunde (enne atlase ilmumist), vrd LVDA 309. Vahetunde 18. sajandil on ebaselged. Ülevaadet raskendab veel asjaolu, et kreevinid elasid

Katketoonist

Tõdemus, et katketooni saab üle võtta, on viinud mind uurima sarnaseid jooni ka teistes Läti läänemeresoome keelekujudes. Katketoon esineb teatavasti ka Kuramaa ning kahtlemata Salatsi liivi keeles, samuti eestlastest leivude keeles, mitte aga lutside keeles. Viimane asjaolu ei üllata, kui võtta arvesse, et lutside keelekeskkond ei hõlmanud pelgalt läti keelt (nagu nelja ülejäänud keelekuju puhul), vaid mitmekesisest keeltesegu (lisaks läti keelele ka vene javalgevene keel, jidiš ning küllap ka mustlaskeel), mis välistas ühe (ehk läti) keele ülekaaluka mõju. Et katketoon võeti üle ka leivude keelde, annab põhjust kaaluda, kas see võis toimuda ka liivi keele mõlemas variandis, olgugi et Kuramaa liivi keele katketoonile omistatakse alates Postist (1942) teatavasti autohtoonset kujunemist (vrd ka Viitso 2007). Olen sel teemal avaldanud uurimuse (Winkler 2000b), mis autohtoonse kujunemise küsitavuste tõttu näitab ülevõtmise võimalust siiski tõenäolisemana.

Kirjandus

- Ariste, Paul 1964. Velaarpalataalse sulghääliku *k* afrikaadistumine. –Töid eesti filoloogia alalt I. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 164, 3–20.
- Bergmane, Anna; Blinkena, Aina 1986. Latviešu rakstības attīstība. Rīga.
- Einhorn, Paul 1636. Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae. Riga. – Ueber die religiösen Vorstellungen der alten Völker in Liv- und Ehstland. Drei Schriften von Paul Einhorn und eine von Johann Wolfgang Böckler, aufs neue wieder abgedruckt mit einer seltenen Nachricht Friedrich Engelken's über den großen Hunger 1602. Riga 1857. 39–72. [Fotomechanischer Nachdruck Hannover-Döhren 1968].
- Einhorn, Paul 1649. Historica Lettica. Dorpt in Liefland. – [Vgl. 1636]. 3–38.
- Endzelin, Jan 1922. Lettische Grammatik. Riga.

väga heterogeensel siirdealal, vrd Kaart II, Murded 236, 237, 245, 246 ja 247, seega ei ole tollaegsed seosed eri piirkondade vahel üheselt mõistetavad.

- Kallmeyer, Theodor 1910. Die evangelischen Kirchen und Prediger Kurlands. Bearbeitet, ergänzt und bis zur Gegenwart fortgesetzt von Dr. med. G. Otto. Zweite Ausgabe. Riga.
- Kirkinen, Heikki 1991. Inkerin keskiaika ja uuden ajan alku vuoteen 1617. – Inkeri – Historia, kansa kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. Helsinki. 35–66.
- LVDA = Latviešu valodas dialektu atlants: Leksika. Rīga. 1999.
- LVDAK = Latviešu valodas dialektu atlants: Leksika. Kartes. Rīga. 1995.
- Mägiste, Julius 1934. Eesti ja kreevinite keelelisist kokkupuuteist. – Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat. IX–X. 139–144
- Pabst, Erich 1990. Die Kriewinen in Kurland. Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1991. 150–157.
- Posti, Lauri 1942. Grundzüge der livischen Lautgeschichte. Helsinki.
- Posti, Lauri 1958. Zur Geschichte des Wandels $k > tš$ im Wotischen. JSFOu 60₃.
- Salminen, Väinö (toim). 1928. Suomen kansan vanhat runot IV:3. Keski-Inkerin ja vatjalaiset runot. Helsinki. 671–780.
- Vaba, Lembit 1989. F. J. Wiedemann leivude uurijana. – Ferdinand Johann Wiedemann. Toim Seppo Suhonen. Helsinki. 53–57.
- Vaba, Lembit 1997. Uurimusi läti-eesti keelesuhetest. Tallinn – Tampere.
- Vitso, Tiit-Rein 2007. Survey of Previous Research on Livonian Prosody. – LU XLIII, 23–28.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1871. Über die Nationalität und die Sprache der jetzt ausgestorbenen Kreewinen in Kurland. – Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Pétersbourg, VIIe Série, Tome XVII, No. 2.
- Winkler, Eberhard 1997. Krewinisch. Zur Erschließung einer ausgestorbenen ostseefinnischen Sprache. Wiesbaden 1997.
- Winkler, Eberhard 2000a. Früher russischer Einfluß auf das Wotische. – Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000. Toim Jüri Viikberg. Tallinn. 448–461.
- Winkler, Eberhard 2000b. Zum Stoßton im Ostseefinnischen. – Aspekte bal-tistischer Forschung. Toim Jochen D. Range. Essen. 344–363.
- Winkler, Eberhard 2010. Katketooni märkimisest vanades läänemeresoome allikates. – Väikoq keeleq mitmõkeelitsen ütiskunnan. Toim Jüvä Sullöv. Võro. 68–78.

Anmerkungen zur Geschichte der Krewinen und ihrer Sprache

Die Geschichte des Krewinischen, einer mittelalterlichen Abspaltung des Wotischen, wurde im Wesentlichen von Wiedemann (1871) rekonstruiert und von Winkler (1997) in wichtigen Punkten ergänzt. Einige historische Folgerungen aus dieser Rekonstruktion wurden in der letztgenannten Arbeit nur en passant behandelt: Ein erstes Ziel dieses Artikels ist es, diese zu explizieren. Ein zweites Ziel ist die Zusammenstellung der sprachlichen Erscheinungen, die die unmittelbare Verwandtschaft des Krewinischen mit dem Wotischen erweisen. Schließlich wird noch kurz der fremde Einfluss auf das Krewinische in seinem Eigenleben zusammenfassend dargestellt, der für die Sonderentwicklungen dieser Variante in ihrer 400 Jahre dauernden Existenz maßgeblich war.

Stichworten: *Ostseefinnische Sprachen, Geschichte des Wotischen, Lebensumstände der Krewinen, Krewinisch, Wotisch*